

УДК (330.837+330.341.1)334012.64

**ІНСТИТУЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ ПІДВИЩЕННЯ
ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО
ПОТЕНЦІАЛУ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА**

Лазарєва Є.В., Курносова А.В., Таран Г.В.

Визначено поняття інституційний механізм підвищення ефективності інноваційного потенціалу малого підприємництва, систематизовано зарубіжний досвід державної підтримки інноваційної діяльності малого бізнесу, запропоновано важелі інституційного механізму забезпечення ефективності інноваційного потенціалу малого підприємництва

Актуальність теми дослідження. Однією зі складних соціально-економічних проблем, що стоять перед Україною в 21 столітті, є необхідність переведення економіки на постіндустріальний вектор розвитку.

Інноваційна активність видів економічної діяльності, технологічних комплексів, окремих господарюючих суб'єктів у нашій країні остається на низькому рівні. Перешкоди інноваційному розвитку економіки мають системний характер, а проблема ефективного використання інноваційного потенціалу - стратегічний.

Мале інноваційно активне та мале інноваційне підприємництво спроможне зіграти одну з провідних ролей у вирішенні проблеми ефективного використання інноваційного потенціалу, оскільки більшість МП у своїй діяльності мають тенденцію до фрагментарного споживчого попиту, поглиблення спеціалізації і диверсифікації промислового виробництва, використання інноваційних технологій. Розвиток малих інноваційно активних підприємств (МПП) є важливим елементом в системі заходів, спрямованих на зміцнення економічного потенціалу України, зниження соціальної напруженості і підвищення рівня життя населення. За даними статистики в загальній структурі господарських суб'єктів України МП, що мають статус юридичної особи, займали у 2010-2012 рр. відповідно 16,5-21,8% [1]. Цей показник є одним з найнижчих у світі.

Останніми роками вагомість МПП зросло повсюдно і в усіх сферах діяльності. Зарубіжний досвід розвитку підприємництва наочно підтверджує переваги МП в інноваційному розвитку. Так, за спостереженнями фахівців, 46 з 58 провідних винаходів Америки і Західної Європи ХХ століття належить окремим особам і малим фірмам. Відповідно до даних Національного наукового фонду США, фірми з числом зайнятих до 500 чоловік з розрахунку на один вкладений в науково-дослідну діяльність долар дали в 24 рази більше нововведень, чим великі корпорації (понад 10000 зайнятих) [2].

З урахуванням сучасного кризового стану цього сектору підприємництва посилюється необхідність його підтримки, що вимагає розробки інституційного механізму управління процесом підвищення ефективності використання його інноваційного потенціалу.

Аналіз досліджень і публікацій. Бачення дослідників щодо поняття «інституційний механізм» мають різні трактування.

Так, К.Поланьї визначив інституційний механізм ринкової економіки через механізм обміну і дійшов до висновку, що створення механізму втручання держави в економіку закладене в основі формування національних ринків ресурсів і праці [3].

Л.Абалкін розкрив передумови дослідження інституційного механізму, фокусуючи увагу на організаційно-економічних відносинах і стосунках, що забезпечують громадські взаємозв'язки. Дослідник включив в нову підсистему, такі елементів як організаційний досвід, психологічний клімат, правила, норма і звичаї, традиції [4].

З точки зору Д.Норта інституційний механізм є особливим видом механізму, який забезпечує створення правил, у рамках цього механізму відбувається відстеження наслідків їх застосування [5].

Н.Н.Лебедева вважає, що інституційний механізм з'являється у вигляді системи трансформації і аргументує, що з метою соціального впорядкування, а також подальшого закріплення функції господарських суб'єктів і агентів відповідно до вимог традиційно існуючих і легітимно встановлених суспільством інститутів з'являється система трансформації їх нерегульованих взаємозв'язків [6].

Л.Міляєва інституційний механізм формулює як артикулятор реалізації сутнісної характеристики різнопланових інститутів у момент інтеграції між господарюючими суб'єктами економічної реальності [7].

В усіх наведених вище визначеннях не зроблено акценту на секторі підприємництва особливо інноваційної спрямованості як об'єкту застосування цього механізму.

Тому під інституційним механізмом підвищення ефективності використання інноваційного потенціалу малого підприємництва слід розуміти систему правил, методів, інструментів і способів взаємодії різних інститутів, організацій і суб'єктів господарювання та безпосередньо інститутів, організацій і суб'єктів, так або інакше залучених в процес інноваційної діяльності малих підприємств (від зародження інноваційної ідеї до реалізації інноваційного продукту), що впливають на їх ефективність.

У сучасних публікаціях, присвячених дослідженню поставленої проблеми, відзначається, що реальні можливості МПП неадекватно оцінюються вживаними методами, інструментами, моделями. Це приводить до вибору недостатньо ефективних варіантів прийняття рішень щодо розвитку і використання потенціалу цих підприємств.

Метою статті є пошук технологій інституційного забезпечення підвищення ефективності використання потенціалу МПП і створення відповідного механізму.

Виклад основного матеріалу. Найбільш важливими чинниками, що стримують розвиток інноваційних процесів в економіці, у т.ч. у малому підприємстві, вважаються такі:

- безсистемність, часті зміни і блокування та недосконалість нормативно-правового забезпечення інноваційної діяльності, особливо щодо стимулювання;

- відсутність чіткої державної інноваційної політики, що ускладнює залучення інвестицій у реалізацію інноваційних проектів, особливо з тривалим терміном освоєння;

- слабкість економічних мотивацій учасників інноваційного процесу (розробників, виробників, інвесторів), а також недосконалість механізмів державної підтримки суб'єктів інноваційної діяльності і концентрації їхнього потенціалу на стратегічних для суспільства напрямках;

- нерозвиненість інноваційної інфраструктури і ринку інтелектуальної власності;

- відсутність державної політики міжнародного співробітництва у сфері інноваційно-технологічної діяльності [8].

Ґрунтуючись на тому, що МПП в найбільшій мірі відповідають і сприяють формуванню конкурентного середовища, й є одним із важливих чинників прискорення технологічного розвитку країни та її регіонів, розглянуто позитивний досвід розвинених країн світу щодо ефективного використання інноваційного потенціалу МП і можливість його адаптації до українських реалій.

Відповідно до інноваційної моделі розвитку суспільства серед підприємців постійно виділяється певний сегмент, який прагне до збільшення інвестицій в нові технології, товари і послуги з метою отримання максимального прибутку. Але навіть в розвинених країнах, де існує конкурентне середовище, ринок виявляє низьку мотивацію до інноваційної діяльності і необхідність в механізмах підтримки і стимулювання процесів розробки і освоєння інновацій.

У таких країнах сформувалися системи стимулювання різних етапів інноваційного процесу (починаючи з розробок і досліджень і, закінчуючи ринковим просуванням нових технологій, товарів і послуг), які включають методи і інструменти підтримуючої дії, що дозволяють охопити значний спектр видів діяльності. Враховуючи, що неможливо узагальнити досвід регулювання розвитку інноваційних процесів, накопичений у різних країнах, визначимо найбільш ефективні заходи, спрямовані переважно на розвиток МПП. Основні форми підтримки і стимулювання інноваційної діяльності МСП, використовувані в розвинених країнах зведені у табл.1, відмітимо методи, які застосовують в Україні і, які доцільні до розгляду або впровадження у нашій країні (виділено жирним шрифтом) (п.3 табл.1).

Як бачимо з табл. 1, у більшості розвинених країн світу створені комплексні системи мотивації і ефективного використання інноваційного потенціалу МП. Наявність різних форм підтримки і стимулювання дозволяє вибрати з їх широкої різноманітності ті, які в найбільшій мірі відповідають специфіці діяльності і відповідному етапу життєвого циклу

Таблиця 1

Найбільш поширені методи державної підтримки інноваційної діяльності малого бізнесу в Україні і за кордоном

Методи стимулювання інноваційної діяльності малих підприємств	Країни, де застосовується метод	Застосування в Україні (+ існує, - не існує)
Державні програми фінансової і технічної підтримки інноваційних МСП, які виконують НДДКР з тематики урядових організацій	США, Японія, Великобританія, країни ЄС, Індія, Китай, інші країни	+
Пряме фінансування НДДКР	В усіх розвинених і багатих країнах, що розвиваються	+
Пряме фінансування (субсидії, позики), які досягають 50% витрат на створення нової продукції і технологій	США, Франція, ін.	-
Надання позик без виплати відсотків	Швеція	-
Безвідплатні позики на покриття 50% витрат на впровадження нововведень	Німеччина	-
Цільові дотації на науково-дослідні розробки	Практично в усіх розвинених країнах	+
Створення фондів впровадження інновацій з урахуванням можливого комерційного ризику	Англія, Німеччина, Франція, Швейцарія, Нідерланди	+, -
Зниження державних мит для індивідуальних винахідників і надання ним податкових пільг	Австрія, Німеччина, США, Японія, ін.	-
Створення спеціальної інфраструктури для підтримки індивідуальних винахідників та їх економічного страхування	Японія	-
Відстрочення сплати мит або звільнення від них, якщо винахід торкається економії енергії	Австрія	-
Безкоштовні послуги патентних повірених із заявок індивідуальних винахідників, звільнення від сплати мит	Нідерланди, Німеччина, Японія, Індія	-
Полегшення оподаткування для підприємств діючих в інноваційній сфері, в т.ч. виключення з оподаткування витрат на НДДКР, пільгове оподаткування університетів і НДІ	США, Великобританія, Індія, Китай, Японія	-

Методи стимулювання інноваційної діяльності малих підприємств	Країни, де застосовується метод	Застосування в Україні (+ існує, – не існує)
Законодавче забезпечення захисту інтелектуальної власності і авторських прав	В усіх розвинених країнах	+
Державні програми по зниженню ризиків і відшкодуванню ризикових збитків	США, Японія	-
Створення широкої мережі фондів венчурного капіталу використуваного для реалізації інноваційних проектів МСП	В усіх розвинених і багатих країнах, що розвиваються	-
Створення мережі наукових парків, бізнес-інкубаторів і зон технологічного розвитку	В усіх розвинених і багатих країнах, що розвиваються	+,-
Створення потужних державних організацій (корпорацій, агентств) що забезпечують усебічну науково-технічну, фінансову і виробничу підтримку інноваційних МСП	США, Японія, Індія, Китай та ін. країни	+,-
Державні контракти від різних організацій на проведення НДДКР	В усіх розвинених і багатих країнах, що розвиваються	+
Організація консультаційних пунктів, що обслуговуються висококваліфікованими фахівцями пенсійного віку	США, ЄС, майже усі розвинені країни	-
Формування кластерів, що об'єднують найбільш ефективні і взаємозв'язані підприємства різних розмірів, які утворюють лідируючу групу компаній і забезпечують конкурентні позиції на галузевому, національному і світовому ринках.	В усіх розвинених і багатих країнах, що розвиваються	+

*Складено на основі [9-17]

конкретного інноваційного проекту (продукції, технології). Поєднання комплексних систем з дією зрілих ринкових механізмів, що ефективно залучають приватний капітал до фінансування розробки і використання інновацій, приводять до формування дієвого механізму, орієнтованого на технологічну модернізацію.

Виходячи з розглянутого досвіду, можна зробити висновок, що в Україні структури з координації та підтримки розвитку інноваційного підприємства, незалежно від їх назви та організаційної форми, повинні виконувати певні функції: забезпечення науково-технічної співпраці вітчизняних МП з закордонними партнерами; проведення технологічного

аудиту; налагодження трансферу технологій від науково-дослідницьких установ до МП; співпраця з місцевими органами влади у сфері розповсюдження інновацій; організація навчання підприємців; дослідження інноваційного потенціалу регіону; надання інформаційних, консультаційних, фінансових і освітніх послуг; співпраця з організаціями підтримки бізнесу та експертами у сфері інновацій; підтримка інноваційного підприємництва у вищих навчальних закладах та наукових установах; юридичний супровід та часткове фінансування у процесі подання заявки на отримання охоронних документів на об'єкти інтелектуальної власності; сприяння залученню коштів зарубіжних фондів розвитку вітчизняними інноваційно активними підприємствами.

Перехід економіки на інноваційний вектор розвитку полягає у комплексності і взаємопов'язаності завдань, які належить вирішити щодо інноваційної спрямованості. Основна проблема на цьому шляху полягає в тому, щоб визвати інтерес підприємців до нових технологій, що, передусім, торкаються повноцінного виробничого і соціокультурного відтворення населення країни (регіонів, світу). Йдеться про технології, що сприяють рішенню проблем в області енергетики, комунікацій, інформації, мережевого управління, виробництва дешевих і безпечних матеріалів, виробництва продовольства, здоров'я населення, чистої екології і т.д.

Раціональна інноваційна модель економічного розвитку повинна ґрунтуватися на використанні ринкової мотивації інноваційної діяльності і підсилюватися державними важелями. Така взаємодія між ринковими і адміністративними механізмами господарювання в інноваційному розвитку, як показують передові практики розвинених країн взаємно доповнює один одного.

Результати аналізу досвіду впровадження інституційного механізму підвищення ефективності інноваційного потенціалу малого підприємництва в країнах з різним рівнем розвитку ринкової економіки підкреслюють, що ретельно продумана інноваційна політика повинна використовувати набір важелів, що формують цей механізм, а саме: м організаційні, нормативно-правові, фінансово-кредитні, податкові, інфраструктурні, соціально-кадрові, табл. 2.

Таблиця 2

Важливіші важелі інституційного механізму забезпечення ефективності інноваційного потенціалу малого підприємництва

Важіль	Складові	Застосування
Організаційні (державні, регіональні, місцеві)	Стратегічне планування інноваційних процесів різних рівнів ієрархії, підтримка зовнішніх зв'язків, НДР, охорона навколишнього середовища, гарантування захисту об'єктів права інтелектуальної власності та науко-	Координація і моніторинг інноваційних процесів (проектів) в діяльності МП в цілях забезпечення умов для прийняття обґрунтованих рішень і гнучкості управління інноваційним розвитком. Контроль за дотриманням

Важіль	Складові	Застосування
	во-технічної безпеки, контроль за дотриманням якісних вимог, державно-приватне партнерство	якісних вимог щодо різних стандартів, вимог, правил у діяльності МПП в інноваційно орієнтованій економіці, державне регулювання і підтримка дотримання цих стандартів, правил, вимог.
Нормативно-правові	Закони, стратегії, концепції, державні цільові програми, постанови, укази тощо	Державне цільове програмування становлення і розвитку інноваційної економіки і національної (регіональної) інноваційної системи з конкретизацією пріоритетних напрямів та ресурсного забезпечення.
Фінансово-кредитні	Запровадження довгострокового кредитування МПП, мікрокредитування, пільгового кредитування; державне субсидювання, лізинг, венчурне, проектне фінансування	Пільгове кредитування МПП, які посилюють інноваційний потенціал у власній діяльності, гарантування і страхування цих кредитів
Податкові	Податкове стимулювання і регулювання діяльності МПП, оптимізація структури податків; створення сприятливих умов для залучення інвестицій; бюджетне фінансування програм розвитку МПП	Надання податкових пільг МПП, які формують і ефективно використовують інноваційний потенціал у власній діяльності.
Інфраструктурні	Оптимізація розвитку інноваційної інфраструктури у межах інноваційної політики країни (регіону) щодо МПП. Важливішими в інноваційній інфраструктурі визнати інституційну, освітню, фінансову, інформаційну компоненти	Формування інституційного середовища для МПП, які, не маючи в розпорядженні необхідних ресурсів для розвитку, але потребують послуг організаційного, фінансового, технічного, іншого порядку по підтримці їх функціонування.
Соціально-кадрові	Підготовка кадрового ресурсу як ініціатора інноваційних ідей, задумів, продуктів, технологій, вдосконалення освітньої системи в умовах переходу до економіки знань, інформаційно-довідкова діяльність, розробка стратегії іміджу, тренінги з фінансово-кредитних питань тощо	Формування інноваційної культури суспільства, інноваційного типу поведінки підприємців, управлінців, економічно активного населення.

Висновок. Необхідно, передусім, удосконалити вже діючі складові цього механізму, у тому числі: 1) фінансові, які використовуються для підтримки малих і середніх підприємств (МСП); 2) організаційні через державно-приватне партнерство, вживане для розвитку інфраструктури, а також для створення проривних товарів і послуг; 3) нормативно-правові через співпрацю між академічною і вузівською наукою і промисловими підприємствами у сфері передачі технологій в цілях комерціалізації і маркетингу результатів НДДКР, що проводяться в центрах трансферу технологій (технологічних центрах); 4) інформаційну мережу, яка систематизує, збирає і забезпечує інформацією.

Потрібна розробка і впровадження нових інструментів і методів інституційного механізму, передусім: 1) створення платформи для проведення консультацій з індустріальних питань як на початкових, так і на інших етапах НДДКР; 2) розробка орієнтованої на попит економічної політики, що особливо актуально у сфері державних закупівель для формування попиту на інноваційні товари; 3) створення «інноваційних екосистем», що полегшують взаємодію між організаціями, що входять у виробничо-збутовий ланцюжок, включаючи посередників і компаній, сприяючих прискоренню інноваційної співпраці; 4) використання світового технологічного досвіду на основі створення кластерів, пов'язаних з аналогічними центрами НДДКР в регіонах.

Література:

1. Діяльність суб'єктів господарювання 2012. Статистичний збірник. К. - Державна служба статистики України, 2013. - 840 с.
2. Рекомендации по усилению роли малых и средних инновационных предприятий в странах содружества независимых государств. Версия 1. Подготовлено Отделом некоторых стран Европы и Азии / Всемирная организация интеллектуальной собственности. - 2007. - 45 с.
3. Кремнева Е.В. Основные теоретико-методологические контуры исследования институционального развития / Институциональное развитие современной экономики. Сборник научных трудов под общ. ред. Л.М. Мамаевой. - Саратов: СГСЭУ, 2010. - С. 41-49 [С.43].
4. Абалкин Л.И. Хозяйственный механизм развитого социалистического общества.-М.: Мысль, 1973. - С. 33-34 [С.33].
5. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики. М.: Фонд экономической книги «Начала», 1997. - 216 с. [С.51].
6. Лебедева Н. Н. Институциональный механизм экономики: сущность, структура, развитие. - Волгоград: Изд-во ВолГУ, 2002. - 326 с. [С.83].
7. Миляева Н.В. К вопросу о сущности институционального механизма / Достижения высшей школы. Экономические науки. Макроэкономика - Саратов: СГСЭУ, 2012. - С.112.

8. Романенко Е.В. Формирование благоприятной институциональной среды для развития малого предпринимательства // Региональная экономика: теория и практика. - 2008. - № 32 (89). - С. 28-33.

9. Report of the Expert Panel on Service Innovation in the EU, «Meeting the Challenge of Europe 2020. The transformative power of service innovation»: - [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://www.europe-innova.eu/c/document_library/get_file?folderId=383528&name=DLFE-11303.pdf.

10. Звіт «The World in 2025: Rising Asia and Socio-Ecological Transition». - [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://ec.europa.eu/research/social-sciences/pdf/the-world-in-2025-report-in-2025-report_en.pdf

11. The European research area: new perspectives - [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://ec.europa.eu/research/research-eu>

12. European Commission, Background Information for the European Council, грудень 2011 р: - [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/innovation_background_en.pdf

13. Инновационные процессы в малом предпринимательстве. Служба Тасис Генерального Директората ИА, Европейская Комиссия. - [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://ec.europa.eu/>

14. Стратегичний план розвитку малого бізнесу в США на 2008 - 2013 рр. (По матеріалах US SBA «Strategic Plan Fiscal Years 2008 - 2013»). - [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://www.sba.gov/idc/groups/public/documents/sba_homepage/serv_strategic_plan_2006.pdf

15. Бондаренко В.А. Поддержки инновационной деятельности малых предприятий США. - [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://www.vneshmarket.ru/content/document_r_87FB2A31-D9FB-4D6F-AD51-E2C165EF9E42.html

16. Совершенствование государственной поддержки МСП в Японии в 2000-2010 гг. - [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://www.vneshmarket.ru/content/document_r_E205344A-9D81-431D-A62E-927ED3FFCE7F.html

17. Исследование состояния сектора МСП в Японии. - [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://www.vneshmarket.ru/content/document_r_B68E06ED-663B-4104-B622-DA293035CC45.html

Abstract

Lazareva E.V., Kurnosova A.V., Taran G.V.

Institutional mechanisms for improving the use of innovative potential small business.

The concept is certain institutional mechanism of increase of efficiency of innovative potential of small enterprise, foreign experience of state support of innovative activity of small business is systematized, the institutional levers of providing of efficiency of innovative potential of small enterprise are offered